

Janusz Merski
Jan Paweł Piotrowski

**DROGI EWOLUCJI DRUKOWANYCH
PRZEWODNIKÓW
TURYSTYCZNYCH
PO POLSCE**

ALMAMER
WYŻSZA SZKOŁA EKONOMICZNA

WARSZAWA 2010

Recenzenci
prof. dr Franciszek Midura
mgr Ryszard Rączkowski

Opracowanie redakcyjne i korekta
Joanna Warecka

Opracowanie techniczno-graficzne
Beata Kocój

Projekt okładki
Tomasz Fabiański

Ryciny ze zbiorów Jana Pawła Piotrowskiego

ALMAMER Wyższa Szkoła Ekonomiczna
01–201 Warszawa, ul. Wolska 43
www.almamer.pl

60 lat Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (1950–2010)

© Copyright by ALMAMER Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2010

ISBN 978-83-60197-98-1

Druk i oprawa
Zakład Wydawniczy DrukTur Sp. z o. o.
01–201 Warszawa, ul. Wolska 43
tel./faks 22 321 85 03
e-mail: wydawnictwo@druktur.com.pl

Spis treści

Wstęp	5
-----------------	---

Rozdział 1

Istota literatury turystyczno-krajoznawczej	11
Definicje	11
Pojęcie literatury turystyczno-krajoznawczej	14
Przewodnik turystyczny	16

Rozdział 2

Dzieje polskich przewodników turystycznych	21
Początki literatury turystyczno-krajoznawczej	21
Historia polskich przewodników turystycznych	26
Najstarsze przewodniki polskie	31
Przewodniki z 2. połowy XIX wieku	35
Pierwsze prace Aleksandra Janowskiego, Stanisława Thugutta i Mieczysława Orłowicza	38
Przewodnik Konstantego Kościńskiego	43
Przewodniki M. Orłowicza po roku 1914	44
„Cuda Polski”	50
Przewodniki lat 30. XX w.	53
Po II wojnie światowej	58
1945–1949: polska turystyka na dwóch torach	59
1949–1950: okres trudnych przemian	64

1950–1956: okres „nowej mowy”	65
1956–1957: renesans inicjatyw lokalnych	69
1959–1962: nieudane próby centralizacji wydawnictw	73
1962–1966: dobre inicjatywy lokalne	74
Lata 60 i 70. XX wieku: serie wydawnicze	79
1975–1989: od reformy administracyjnej do przemian systemowych	97
Przewodniki pozaseryjne	106
Po roku 1990: we współczesnych realiach	109
Ogólnopolskie serie przewodników turystycznych po roku 1990	122
Przewodniki po całym obszarze Polski	135

Rozdział 3

Źródła oceny przewodników turystyczno-krajoznawczych	153
Po II wojnie światowej	155
Przełom 1949/50	156
1950–1956	158
Pierwsze seminaria na temat przewodników	161
Ogólnopolska Narada Krajoznawcza w Gdańsku	161
Seminarium poznańskie	163
Konferencja w Bydgoszczy	167
Kongres Krajoznawczy w Płocku	168
Opinie Ministerstwa Kultury i Sztuki	171
Forum Publicystów Krajoznawczych 1983 i kontynuacje	172
Rok 1985. Próba syntezy	175
Konferencja wydawnicza w Tucznie 1988	177
Konferencja w Białymstoku	181
Od roku 1990	182

Rozdział 4

Podsumowanie	185
Ocena publikacji turystyczno-krajoznawczych	185
Przewodniki źródłem wiedzy o przemianach turystyki	188
Kryteria nowoczesności przewodników	190
Cechy nowoczesnego przewodnika	192
Zagrożenia dla nowoczesności	193
Wnioski końcowe	195
Literatura	198
Przewodniki – literatura	204

Wstęp

Celem pracy jest próba ukazania ewolucji polskiego piśmiennictwa w odniesieniu do przewodników turystyczno-krajoznawczych, ze szczególnym uwzględnieniem dorobku służącego rozwojowi polskiej turystyki.

Ewolucyjne, a niekiedy wręcz rewolucyjne przemiany ustrojowe (1918, 1945, 1949–1950, 1989–1990) miały każdorazowo wpływ także na zmiany oczekiwań odbiorców tej literatury, która w wielu przypadkach – służąc nie tylko turystom – była podstawowym, często jedynym, a przeważnie najpełniejszym źródłem informacji o kraju.

Przeglądu literatury turystyczno-krajoznawczej w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem przewodników opisujących Polskę w pełnych granicach, powstałych i opublikowanych wyłącznie w języku polskim po roku 1990, dokonujemy przede wszystkim poprzez analizę zawartości treściowej, sposobu ujęcia tematu (układu publikacji) z uwzględnieniem kierunków zachodzących przemian. Przedmiotem oceny nie są powstające coraz częściej przewodniki specjalistyczne, kierowane do różnych grup odbiorców (wiekowych, zawodowych), uwzględniające odmienne zainteresowania (np. architekturą, przyrodą, kulturą ludową, turystyką górską, w tym wspinaczkową, turystyką wodną itd.). Te bardzo cenne inicjatywy wymagają podjęcia odrębnych analiz, obejmujących ocenę ich dostosowania do potrzeb każdej z grupy użytkowników. Jednocześnie stosunkowo niewielki (i niezbyt odległy w czasie) dorobek w tym zakresie uniemożliwia dokonanie ich retrospektywnego przeglądu.

Horyzont czasowy analizy zamyka rok 2005. Późniejsze, bardzo liczne inicjatywy wydawnicze, wymagają dla uzyskania pełnego obrazu pozyskania niezbędnego dystansu czasowego.

Zasadniczym celem tej pracy jest, obok udokumentowania dorobku polskiego piśmiennictwa turystyczno-krajoznawczego, przypomnienie licznych dobrych inicjatyw z przeszłości, a także wyrażenie opinii na temat zasadności kierunków przemian współczesnych przewodników turystycznych po Polsce. Tę rolę można i należy pojmować w wielu kategoriach, zwłaszcza w społecznej (poprzez kształtowanie postaw), jak i ekonomicznej (dzięki propagowaniu turystyki, w tym jej racjonalnego rozproszenia w czasie i przestrzeni).

Celem analizy jest przede wszystkim zwrócenie uwagi na fakty, które (zdaniem autorów) w istotny sposób (pozytywny i negatywny) wyróżniają poszczególne publikacje.

Analizą zostały objęte w szczególności:

1. Zakres treści, w tym proporcje pomiędzy różnymi grupami informacji i zmiany tych proporcji, np. pomiędzy:
 - a) informacjami o walorach turystycznych a informacjami użytkowymi;
 - b) informacjami o walorach poznawczych a informacjami o walorach wypoczynkowych;
 - c) informacjami o walorach przyrodniczych a informacjami o walorach antropogenicznych.
2. Ujęcie treści (encyklopedyczne – literackie).
3. Układ publikacji (struktura rozdziałów).
4. Sposób przedstawienia informacji: słowo, rysunek, zdjęcia.

Źródłami informacji były:

1. Literatura przewodnikowa, w tym szczególnie cenne wiadomości zawarte w częściach wstępnych. W starszych przewodnikach są one dziś niezastąpionym (i przeważnie jedynym) źródłem informacji o ich powstawaniu, intencjach autora, zleceniodawcy i wydawcy, instytucjach i osobach pomocnych. W publikacjach nowszych bardzo często założone standardy uniemożliwiają zamieszczanie tego rodzaju informacji, co osłabia komunikację między autorem i czytelnikiem. Powoduje to jednocześnie uszczuplenie waloru dokumentacyjnego przewodnika, który przecież powinien być także źródłem informacji o czasach, w których powstawał.
2. Opinie wyrażane w publikacjach zawodowych. Są to informacje niezmiernie cenne (choć, niestety, dość rzadko spotykane).

3. Dorobek konferencji i seminariów poświęconych literaturze turystyczno-krajoznawczej. Szczególny i trudny do przecenienia dorobek w tym zakresie posiada Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze (PTTK). Towarzystwo to uczyniło tematykę drukowanych przewodników turystyczno-krajoznawczych obiektem zainteresowań sesji, sejmików, a także organizowanych co dziesięć lat Kongresów Krajoznawstwa Polskiego. Do szczególnych inicjatyw należały: odbywające się co dwa lata Forum Publicystyki Krajoznawczej, a obecnie również roczne Przeglądy Literatury Turystyczno-Krajoznawczej. Kryteria oceny publikacji przyjęte przez jury są dla autorów tej pracy wartościowym wskazaniem, przydatnym przy analizie przewodników. Wspomniane wyżej wydarzenia, będące zawsze okazją do wymiany myśli i podsumowań, posłużyły autorom tej pracy do zdobycia wielu informacji i ukształtowania opinii, a także wyrażenia własnego zdania.
4. Źródłem wiedzy, wspartej doświadczeniem praktycznym, jest także wieloletnia współpraca autorów, zwłaszcza Janusza Merskiego, z Polskim Towarzystwem Turystyczno-Krajoznawczym, a także wydawcami literatury turystyczno-krajoznawczej, w charakterze: inspiratorów, kreatorów, autorów, konsultantów i recenzentów.
5. Jan Paweł Piotrowski w latach 1982–1998 uczestniczył w procesie tworzenia ogólnopolskiego planu wydawniczego ośrodków i centrów informacji turystycznej, prowadził analizy realizacji tych planów, a także organizował ogólnopolskie seminaria poświęcone zagadnieniom literatury turystyczno-krajoznawczej. Doświadczenia zdobyte w tym okresie pozwoliły na poznanie mechanizmów powstawania literatury turystyczno-krajoznawczej, a także na bezpośrednie obserwowanie jej przemian.

Lektura publikacji poświęconych zagadnieniom wydawniczym związanym z propagowaniem turystyki pozwala stwierdzić, że prawie we wszystkich rozważaniach na ten temat w sąsiedztwie terminu „przewodnik” pojawiał się termin „nowoczesny”. Turystyka i wspierająca ją literatura turystyczno-krajoznawcza, pielęgnująca przecież szacunek i przywiązanie do tradycji, stały zawsze na drodze do nowoczesności.

Kryteriami nowoczesności przewodników turystycznych w ujęciu uczestników wspomnianych konferencji i sejmików były:

- udział literatury turystyczno-krajoznawczej w kształtowaniu postaw wspierających budowę społeczeństwa przyszłości, czyli postaw patriotycznych i wzajemnej tolerancji;

- dążenie autorów i wydawców do przekazywania najbardziej aktualnej wiedzy;
- wykorzystywanie wszelkich najnowszych zdobyczy techniki celem doskonalenia przekazu wiedzy i poprawy komunikacji między autorem (współautorami) a czytelnikiem.

W dyskusjach w kręgach krajoznawców przed 1990 rokiem nie akcentowano natomiast zbyt często roli literatury turystyczno-krajoznawczej w kierowaniu ruchem turystycznym. Po roku 1990 za podstawowe kryterium nowoczesności należy uważać – zdaniem autorów – rynkową pozycję przewodnika, a także jego zdolność do czynnego udziału w promowaniu turystyki. Lata, które nastąpiły po roku 1990, pozostawiają po sobie znacznie bogatszy dorobek w zakresie literatury turystyczno-krajoznawczej, natomiast znacznie uboższy był dorobek w zakresie oceny tej grupy literatury. Zwiększające się tempo życia z pewnością ogranicza czas niezbędny do takich refleksji, a w zjawisku tym można upatrywać zagrożeń dla samej literatury i posługującej się nią turystyki.

Społeczne funkcje literatury turystyczno-krajoznawczej, będąc powszechnie docenianymi dawniej, nie znajdują niekiedy właściwego zrozumienia i wsparcia ze strony władz samorządowych (poza nielicznymi wyjątkami), toteż wszelkie debaty koncentrują się wokół przewodnika jako towaru handlowego i bywają otoczone tajemnicą handlową.

Niniejsza praca nie pretenduje do pełnej monografii tematu zasygnalizowanego w tytule. Ma ona charakter rozprawy, której celem jest wskazanie przeobrażeń literatury turystyczno-krajoznawczej w minionym okresie oraz problematyki związanej z tą dziedziną.

Książkę kierujemy do kilku grup odbiorców, m.in.: bibliotek, studentów turystyki i rekreacji pragnących poszerzyć swą wiedzę, osób uprawiających od wielu lat turystykę, wydawców, samorządów terytorialnych i gospodarczych, centrów informacji turystycznej, biur promocji miast, powiatów i gmin, organizacji pozarządowych (w tym regionalnych i lokalnych organizacji turystycznych czy lokalnych grupy działania), działaczy PTTK i innych organizacji turystycznych, towarzystw miłośników miast i regionów, a także komercyjnych podmiotów turystycznych i okołoturystycznych. Znajomość tej problematyki ułatwi im wykorzystanie informacji zawartych w przewodnikach do celów własnych i związanych z przygotowaniem i promocją oferty turystycznej, co powinno stać się zachętą do pogłębiania wiedzy. Ułatwi też współpracę instytucjom i organizacjom odpowiedzialnym za kreowanie produktu turystycznego i jego promocję z autorami, wydawcami i popularyzatorami literatury turystyczno-krajoznawczej. Poznawanie literatury turystyczno-krajoznawczej, a przez

to zdobycie wiedzy o swojej „małej ojczyźnie”, niewątpliwie może przyczynić się do kreowania pozytywnych relacji w obrębie społeczności lokalnych.

Wydaniem tej książki pragniemy uczcić 60. rocznicę postania Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego. Towarzystwo to, będące spadkobiercą Galicyjskiego, a następnie Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego (założonego w 1873 r.) i Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (istniejącego od roku 1906), wniosło i nadal wnosi ogromny wkład w popularyzację turystyki i krajoznawstwa, w czym znaczącą rolę odgrywają publikacje, w tym przewodniki. Szczególną rolę odgrywały, i odgrywają nadal, czasopisma turystyczno-krajoznawcze „Wierchy” i „Ziemia”, wskazujące na kontynuowanie przez obecne Towarzystwo dzieła jego poprzedników.